

Snipe A., Šlitke N. Judikatūra kā neatņemams tiesību palīgavots. Palīgavots!.
Jurista Vārds, 08.11.2016., Nr. 45 (948), 6.-9.lpp.

Zemes un ēkas dalītais īpašums juridiski tika izveidots ar Augstākās Padomes likuma “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937.gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību” 14. pantu. Tomēr tas neiekļaujas Civillikuma vēsturiski izveidojušajā sistēmā, kā rezultātā tiesiskās attiecības, kas veidojas starp dalīto īpašumu īpašniekiem, ir visai sarežģītas un komplicētas. Likumdevēja izvēle, sagatavojot un pieņemot likumu “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”, attiecības dalīto īpašumu īpašnieku starpā regulēt atbilstoši nomas līguma noteikumiem, bija atbilstošākā tā brīža situācijai, - tolaik nebija pat atjaunota 1937. gada Civillikuma darbība (tā konstatēja Satversmes tiesa lietā Nr. [2008-34-01](#))

Sarežģītās tiesiskās attiecības dalīto īpašumu īpašnieku starpā rada papildus izaicinājumus attiecīgo tiesību normu piemērotājiem, šo tiesību normu gramatiskās un sistēmiskās interpretācijas nepilnību dēļ. Piemēram, likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 50. panta pirmās daļas 3. punkts nosaka, ka “Privatizētā objekta īpašnieka (turpmāk arī — dzīvokļa īpašnieks) pienākums ir slēgt zemes nomas līgumu vai pilnvarot dzīvojamās mājas pārvaldītāju un apsaimniekotāju slēgt zemes nomas līgumu ar tā zemes gabala īpašnieku — fizisko vai juridisko personu —, uz kura atrodas privatizētais objekts”. No šīs normas gramatiskās interpretācijas var saprast, ka privatizēta dzīvokļa īpašniekam likumdevējs ir uzlicis pienākumu parakstīt kādu dokumentu, kas ir acīmredzami aplami, jo līgums kā privātautonomijas izpausme un saskanīgs gribas izpaudums ir alternatīva likuma varai, citiem vārdiem sakot, ar likumu nevar uzlikt par pienākumu slēgt līgumu (paust savu neesošo gribu). Līdzīgi izaicinājumi rodas arī piemērojot likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta otrajā daļā noteikto, ka “Zemes gabala nomas maksu nosaka, pusēm rakstveidā vienojoties”.

2014. gada nogalē likumdevējs veica būtiskus precizējumus normatīvajā regulējumā zemes piespiedu nomas jautājumos, tai skaitā, atrisinot strīdus par ēkai un tās dzīvokļiem iznomājamā zemes gabala platību un robežām (likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta pirmā daļa), taču vairāki izaicinājumi tiesību normu piemērotājiem, ir palikuši. Tāpēc tiesību piemērotājiem, piemērojot tiesību pamatavotus, - likumus un citi ārējos normatīvos aktus, ir aktīvi jāizmanto un jāņem vērā tiesību sekundāros avotus – tiesību doktrīnu un, jo sevišķi, judikatūru (*par judikatūras kā tiesību avota nozīmīgumu sk. arī [Daiga Rezevska. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana, AT biļetens Nr. 1](#)*).

Ja ieskatās Augstākās tiesas mājas lapas sadaļā “Judikatūra”, var redzēt, ka 2016. gadā Civillietu departaments ir pasludinājis neierasti daudz spriedumus zemes piespiedu nomas lietās, tā atrisinot vairākas nenoteiktības esošajā tiesiskajā regulējumā.

Lietā Nr. SKC-5/2016 lemts par zemes īpašnieka prasības par nomas līguma noslēgšanu subjektu un šīs prasības apmēru, secinot, ka nama apsaimniekotāja slēgtais nomas līgums ir saistošs visiem mājas dzīvokļu īpašniekiem, pret kuriem apsaimniekotājam ir regresā tiesības, ja nomas maksu tiesa piedzen no viņa.

Lietā Nr. SKC-55/2016 lemts par piespiedu nomā nododamās zemes platības noteikšanu, bet lietā Nr. SKC-118/2016 Civillietu departaments atzinis ikviena kopīpašnieka tiesības prasīt nomas maksu uz likuma pamata pastāvošu piespiedu nomas tiesisko attiecību ietvaros, tā atkāpjoties no ar spriedumu lietā Ne. SKC-174/2010 nodibinātās judikatūras, tādējādi, saistībā ar 2014. gada 1. oktobrī spēkā stājušajiem grozījumiem likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta pirmajā daļā, aktualitāti zaudējot arī Satversmes tiesas netiešajiem secinājumiem lietā 2011-01-01, attiecībā uz kopīpašnieku obligātu pieaicināšanu trešās personas statusā strīdos par zemes noma slīguma noslēgšanu tiesas ceļā. Taču šie nav vienīgie 2016. gadā Augstākās tiesas Civillietu departamenta pieņemtie nolēmumi zemes piespiedu nomas lietās.

2016. gada 26 oktobrī ir pieņemts spriedums lietā SKC-366/2016, kas sistēmiski un harmoniski papildina jaunākas tiesību doktrīnas atziņas par zemes piespiedu nomas līgumu attiecībām un šo līgumu dabu, proti, konsesuālu līgumu nepieciešamību kā tādu. *(Piespiedu nomas situācijā nenotiek zemes nodošana nomniekam, jo zeme jau vēsturisko notikumu rezultātā atrodas mājas īpašnieku lietojumā [..] Šo situāciju regulē likums, un tāpēc pareizāks [kā piespiedu noma] ir apzīmējums likumiskā noma (autora izcēlums), [..] līdz ar to var apšaubīt pat [rakstveida] līguma slēgšanas nepieciešamību, ja līgumu grib saukt par zemes nomas līgumu (sk. K.Torgāns, Saistību tiesības, TNA, R., 2014, 314. lpp.)*

Tā lietā Nr. SKC-366/2016 Civillietu departaments ir secinājis, ka līgums savā būtībā ir brīvas (nepiespiestas) gribas izpaudums, savukārt apzināti piespiestas gribas izteiksmes dēvēšana par līgumu ir fiktīva konstrukcija tai ziņā, ka par līgumu dēvētais fakts īstenībā nav līgums (sk. N.Vmzarājs. *Civiltiesību problēmas: Raksti (1932.-1939.)*. Sastādījis: E.Kalniņš. - R.:E.Kalniņa un V.Tihonova izdevums, 2000, 109.lpp.). Līdz ar to Civillietu departaments neatrod pamatojumu ar tiesas spriedumu konstatētās uz likuma pastāvošas tiesiskās attiecības vēl pastiprināt ar līgumu, turklāt uzlikt vienai pusei faktiski neizpildāmu pienākumu. Tieši tādēļ, ka likumā paredzētais līgums netika noslēgts (netika panākta savstarpēja saprašanās), abas puses vērsās tiesā.

Tomēr ne visi 2015. un 2016. gada Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedumi zemes piespiedu nomas lietās ir vērtējami kā judikatūra, jo vairāk, ir sastopami atsevišķi nolēmumi, kuri nav pienācīgi pamatoti, jo to motīvos iztrūkst atbilstošas tiesību normu interpretācijas, kā arī nav pamatota atkāpe no jau nodibinātās judikatūras. Tā 2015. gada 28.decembra spriedumā lietā Nr. SKC-110/2015 (spriedums Judikatūras nolēmumu arhīvā Augstākās tiesas mājaslapā nav publicēts) tiesa ir konstatējusi tiesību kolīziju un bez pamatojuma atkāpusies no pašas nodibinātās judikatūras jautājumā par pievienotās vērtības nodokli (PVN) zemes piespiedu nomas lietās.

Tā rezultātā, lai arī Augstākā tiesa jau bija nodibinājusi judikatūru PVN jautājumā, tomēr pēdējā gada laikā no tās sāk nepamatoti atkāpties ne vien pirmās instances tiesas, bet arī pati Augstākā tiesa. Kā teikts tiesību zinātnē, ne katrs spriedums, pat Augstākās tiesas, veido judikatūru (sk. *Konferences “Augstākās tiesas judikatūra un tās loma tiesiskās domas attīstībā Latvijā” materiālus, Jurista Vārds, 2010. gada 19. oktobris*). Ar jēdzienu “judikatūra” apzīmē tikai spēkā stājušos un par „labiem un

pareiziem” atzītu tiesu nolēmumu kopumu (tiesu prakses daļu), kas ietver abstrakta rakstura juridiskas atziņas, ko tiesa konkrētā gadījumā var izmantot argumentācijā, lai pamatotu savu lēmumu (*Levits E. Atklājot rubriku “Aktuālās judikatūras apskats”//Likums un Tiesības, 2005, Nr.1, 27.lpp.*). Citiem vārdiem sakot, lai spriedumā paustas atziņas atzītu par judikatūru, tām jābūt atbilstoši pamatotām, tām jāizriet no tiesas veiktas gramatiskās, sistēmiskās, teleoloģiskās un vēsturiskās tiesību normu interpretācijas. Par judikatūru nav atzīstams spriedums, kurā šīs prasības nav ievērotas, tiesai sprieduma motivācijā aprobežojoties ar savu “ieskatu” un nemotivējot savu atkāpšanos no līdzšinējās judikatūras.

Judikatūras tēzes pievienotās vērtības nodokļa jautājumā piespiedu nomā ir formulētas vairākos spriedumos: 2007. gada 29. augusta spriedumā lietā Nr. [SKC-535/2007](#), jau pieminētajā 2010. gada 15. septembra spriedumā lietā Nr. SKC-174/2010, kas netieši vērtēts Satversmes tiesas lietā Nr. [2011-01-01](#), un 2016. gada 20. aprīļa spriedumā lietā Nr. [SKC-5/2016](#). Pirmajā spriedumā tiesa, īpaši neizvērsoties argumentācijā, norādījusi, ka “tiesa pamatoti, piedzenot zemes nomas maksu, piedzinusi arī pievienotās vērtības nodokļa summu, kas saņēmējai iemaksājama valsts budžetā. Likuma „Par pievienotās vērtības nodokli” 2.panta deviņpadsmitajā daļā noteikts, ka nomas darījumos ar nodokli apliekamā vērtība ir visi nomas līgumā noteiktie maksājumi.” Otrajā spriedumā tiesa norādīja, ka pievienotās vērtības nodoklis jāvērtē kā patstāvīgs prasījums, lai arī tas izriet no likuma. Trešajā spriedumā tiesa nošķīrusi, ka nekustamā īpašuma nodokļa kompensāciju “nevar uzskatīt par maksājumu, kas būtu apliekams ar PVN”. Civillietu departamentam nav radušās šaubas par to, ka pamatoti ir aprēķināts PVN zemes nomas maksai.

Secīgi par tiesību normām un judikatūrai atbilstošiem nevar saukt nolēmumus, kuros tiesas noraida prasījumu par pievienotās vērtības nodokļa piedziņu, pamatojoties vien uz jau pieminēto Civillietu departamenta 28.12.2015. spriedumu lietā Nr. SKC-110/2015, kurā, autoru ieskatā, ir aplami secināts, ka “*likums „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” konkrētajā gadījumā ir speciālais likums, kurā reglamentēta nomas maksas noteikšana, pastāvot zemes piespiedu nomas attiecībām, pie nosacījuma, ja puses par to nevienojas. Ja likumdevējs būtu vēlējies paredzēt, ka zemes īpašniekam jākompensē PVN, tas būtu noteikts speciālajās tiesību normās, līdzīgi kā tas zināmu laiku bija attiecībā uz nekustamā īpašuma nodokļa kompensēšanu.*”

Tiesību teorija neparedz, ka kāds likums *per se* varētu būt speciālais attiecībā pret citu likumu, speciālā var būt vienīgi konkrēta tiesību norma attiecībā pret citu tiesību normu, kur vispārējo regulējumu piemēro tiktāl, ciktāl to neierobežo speciālais (Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 9. panta sestās daļas 2. punkts). Savukārt vērtējot likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta otro daļu, likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta otro prim daļu no vienas puses un likuma “Par pievienotās vērtības nodokli” 2. panta deviņpadsmito daļu (Pievienotās vērtības nodokļa likuma 34. panta septītā daļa) no otras puses, nav konstatējama tiesību normu kolīzija (pretruna), kas ir priekšnoteikums, lai piemērotu kolīziju risināšanas metodes (t.i. vērtētu, kura no normām ir speciālā). Konkrētajā gadījumā ir piemērojamas abas tiesību normas – norma, kas noteic nomas

maksas apmēru, kā arī norma, kas noteic, ka šī ar likumu noteiktā nomas maksa ir apliekama ar pievienotās vērtības nodokli, nevis nomas maksa sevī iekļauj arī nodokli, ar ko tā aplikas, kas ir neloģiska un neiespējama tiesiskā konstrukcija. Ar citiem nodokļiem, pretēji PVN, aplik nevis preces vai pakalpojuma vērtību, bet gan pašu preci vai pakalpojumu, piemēram, akcīzes nodoklis, muitas nodoklis, kuri paši aplikas ar pievienotās vērtības nodokli, sal. skat., Pievienotās vērtības nodokļa likuma 34. un 35. panta pirmās daļas, kas nosaka, ka preču piegādes un pakalpojumu sniegšanas darījumā ar nodokli apliekamā vērtība ir atlīdzība par piegādātajām precēm vai sniegtajiem pakalpojumiem, kur preču piegādes vērtībā ietilpst visas izmaksas, tai skaitā [...] arī visi saskaņā ar normatīvajiem aktiem maksājami nodokļi, nodevas un citi obligātie maksājumi, izņemot pievienotās vērtības nodokli.

Satversmes tiesa spriedumā lietā [Nr. 2008-34-01](#) secināja: “Nodokļi, ar kādiem tiek aplikti personas ienākumi no nekustamā īpašuma, ir noteikti nodokļu likumos, nevis Likumā par zemes reformu pilsētās un Likumā par dzīvojamo māju privatizāciju” (23.3. punkts), ar to gan vairāk domājot ienākuma un sociālos nodokļus, bet pēc būtības norādot, ka nepastāv kolīzija starp nomu regulējošajām tiesību normām reformas likumos un nodokļu aprēķināšanu un samaksu regulējošajām tiesību normām.

Saskaņā ar pievienotās vērtības nodokļa mehānismu, nodokli maksā gala patērētājs, savukārt persona, kas nav gala patērētājs, ir tiesīga pievienotās vērtības nodokli ieskaitīt savā priekšnodoklī vai saņemt atpakaļ no valsts budžeta. Tiesības saņemt samaksāto nodokli no valsts budžeta ir arī citām personām (sk. Pievienotās vērtības nodokļa likuma 50. pantu).

Pērkot preci vai saņemot pakalpojumu, kura cena ir aplikta ar PVN, personai, kurai likumdevējs nav piešķīris tiesības maksāt PVN 0% apmērā (piemēram, par pakalpojumiem preču eksporta nodrošināšanai, pakalpojumu eksportam, pakalpojumiem diplomātiskajām un konsulārajām pārstāvniecībām, starptautiskajām organizācijām, Eiropas Savienības institūcijām un Ziemeļatlantijas līguma organizācijai (NATO)), nav tiesību un iespējas izvēlēties maksāt papildus preces cenai pievienotās vērtības nodokli vai ne – lai pilnībā norēķinātos par pirkumu vai pakalpojumu, tā saņēmējam ir jāsamaksā gan pirkuma (nomas) maksa, gan arī nodoklis, ar kuru samaksa par preci vai pakalpojumu tiek aplikta (bet ne nodokļi, kas jāmaksā pārdevējam pašam, piemēram, ienākuma nodoklis, akcīzes nodoklis, muitas nodoklis, valsts un pašvaldību nodevas), pretējā gadījumā veidojas maksājumu parāds.

Tiesas ceļā nosakot preces vai pakalpojumu cenu, nodokļa maksātājam tā ir jāaplik ar pievienotās vērtības nodokli, ja dienā, kad tiesas nolēmums stājas spēkā, pārdevējs vai pakalpojuma sniedzējs ir reģistrējies un ir reģistrēts kā šā nodokļa maksātājs (sk. Pievienotās vērtības nodokļa likuma 131. pantu un VID [01.08.2014. uzzīņu Nr.8.11-20/63149](#) šajā sakarā).

Lai atsevišķi nepareizi tiesu nolēmumi neveidotu nepareizu tiesu praksi, kas skar ne vien strīda dalībniekus konkrētā prasībā, bet mūs visus – jo nodokļa maksājumi tieši ir attiecināmi uz Fiska interesēm, jācer, ka ne vien apgabaltiesas mazu apmēru prasību lietās (kā, piemēram, lietā Nr. [C30439216](#)), bet arī Augstākā tiesa jau tuvākajā taisīs un publiskos kādu nolēmumu, kurā izskatīs jautājumu par Pievienotās vērtības nodokļa likuma 34. panta septītās daļas piemērošanu likumiskās nomas gadījumos.

Likuma “Par tiesu varu” 1. panta otrā daļa nosaka, ka tiesu varu īsteno atbilstoši tiesiskuma principam, kur katrs tiesnesis ir neatkarīgs un pakļauts tikai likumam. Savukārt Civilprocesa likuma 5. pants nosaka, ka tiesa izspriež civillietas saskaņā ar likumiem un citiem normatīvajiem aktiem, Latvijas Republikai saistošiem starptautiskajiem līgumiem un Eiropas Savienības tiesību normām, kur gadījumos ja nav likuma, kas regulē strīdīgo attiecību, tiesa piemēro likumu, kurš regulē līdzīgas tiesiskās attiecības, bet, ja tāda likuma nav, — vadās pēc tiesību vispārējiem principiem un jēgas. Piemērojot tiesību normas, tiesa ņem vērā judikatūru. Secīgi – tiesa nedrīkst pamatot spriedumu ar judikatūru, kas ir tiesību papildavots, vai tikai ar savu ieskatu, gadījumos, kas nav tieši paredzēti likumā.

Vērtējot spriedumus zemes nomas maksas piedziņas lietās, var secināt, ka tiesas vairumā gadījumos ievēro aprakstītos noteikumus, bet Augstākās tiesas Civillietu departamenta 28.12.2015. spriedumu lietā Nr. SKC-110/2015 vērā neņem (statistika, apkopojot 60 spriedumus, kas pasludināti laikā no 2016. gada aprīļa līdz oktobrim, rāda, ka 54 lietās tiesa jau pirmajā instancē ir apmierinājusi prasījumu par PVN piedziņu, bet trīs tiesneši – Bauskas rajona tiesas tiesnese I.Tikuma, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas tiesnese I.Rūķe, kuras spriedumus Rīgas apgabaltiesa šajā daļā groza, un Jelgavas tiesas tiesnese K.Zaura prasījumus par PVN piedziņu noraida), tomēr atsevišķie gadījumi, kuros tiesas ne tikai ņem vērā šo vienu, judikatūru neveidojušo spriedumu, bet pat pamato savus nolēmumus tikai ar šī sprieduma atziņām un savu ieskatu, piešķirot tam tiesību pamatavota statusu, rada nepieciešamību pēc vienotas judikatūras nostiprināšanas.

Tiesiskā noteiktība un tiesiskā paļāvība ir Latvijas Republikas Satversmes 1., 90., 92. un 105. pantā noteiktā pamattiesība. Zemes īpašnieki reģistrējas kā pievienotās vērtības nodokļa maksātāji lielākoties brīvprātīgi un labprātīgi, būdami, tostarp, sociāli atbildīgi (papildus zemes nomai aprēķināto pievienotās vērtības nodokli saņem valsts budžets). Tāpēc situācijā nepieciešama attiecīgi likumdevēja, izpildvaras vai tiesu varas palīdzība un iejaukšanās (jo suverēno varu un secīgi arī likumu jeb tiesību avotus veido visi varas atzari kopā, sk. [*Daiga Rezevska. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana*](#)), izskaidrojot nodokļu maksātājiem un tiesību normu piemērotājiem, ka likumiskās zemes piespiedu nomas attiecības nav joma, kurā piemērojams īpašs PVN režīms, un arī par šo nomas pakalpojumu nomas maksa maksājama vispārējā kārtībā, likumā noteiktajai nomas maksai papildus aprēķinot pievienotās vērtības nodokli.